

Data przesłania tekstu: 7 VI 2018 r.

Data przyjęcia tekstu do druku: 13 VI 2018 r.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2018.023>

Problemy archiwalnego opisu informacyjnego
(seria *Symposia Archivistica* t. IV), red. W. Chorążyczewski,
A. Rosa, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2017, ss. 205.

Omawiana publikacja jest wynikiem piątego już spotkania grona badawczego, skupionego wokół osoby Bohdana Ryszewskiego. Każde sympozjum poświęcone jest innemu problemowi teoretycznemu. Do tej pory przedmiotem dyskusji były następujące zagadnienia: kształcenie archiwistów na poziomie doktorskim; zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej; komputeryzacja i digitalizacja w archiwach; standaryzacja opisu archiwalnego. Każde spotkanie zwieńczone jest publikacją¹. Analizując tematy spotkań, można wysunąć wniosek, że rada naukowa stara się poruszać problemy z jakimi obecnie mierzą się archiwa.

Autorami wprowadzenia są redaktorzy tomu – Waldemar Chorążyczewski i Agnieszka Rosa. We wstępie wyjaśniają cel jakiego sympozja przyświecają – bez teoretycznych ustaleń związanych z komputeryzacją nie uniknie się w archiwach (tak jak miało to miejsce do tej pory) praktycznych błędów. Następnie w skrócie omówiona została tematyka każdego z 11 wystąpień. Rosa i Chorążyczewski podkreślają, że dobór autorów wystąpień nie jest przypadkowy – są to osoby, które problematyką poruszaną podczas

¹ Materiały ze spotkania poświęconemu kształceniu doktorskiemu archiwistów zostały opublikowane w 2013 r. na łamach „Archiwów – Kancelarii – Zbiorów”, zob. „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2013, nr 4(6), s. 151–222. Samodzielne tomy to: *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, (seria *Symposia Archivistica*, t. I), red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015; *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach* (seria *Symposia Archivistica*, t. II), red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2016; *Standaryzacja opisu archiwalnego* (seria *Symposia Archivistica*, t. III), red. J. Bednarek, P. Perzyna, Warszawa–Łódź 2016.

poszczególnych sympozjów się zajmują. Omawiany tom z racji obranego tematu podejmuje wiele wątków z pogranicza nauk informatologicznych.

Waldemar Chorążyczewski w tekście pt. *Ewolucja standardów opisu archiwalnego* omawia standardy polskie oraz międzynarodowe oraz próbuje postawić diagnozę obecnego stanu. W tekście autor trafnie akcentuje wiele problemów z jakimi stykali się i nadal stykają archiwiści w kontekście wypracowania zunifikowanych modeli opisu archiwaliów. I tak jak na wstępie redaktorzy tomu akcentują, że znajdzie się w nim wiele nawiązań i problemów związanych nie z samą archiwistyką a z rodziną nauk informacyjnych, tak w przypadku omawiania historii rodzenia się standardów opisu Chorążyczewski często przywołuje standardy wypracowane przez bibliotekarzy, jednak głównie w kontekście, po pierwsze, tego że wyprzedzili w tych działaniach archiwistów, a po drugie, że rozwiązania przyjęte w bibliotekach nie mogły być adaptowane do opisu materiałów archiwalnych. Uzasadnia to krótko: opis archiwalny musi uwzględniać hierarchiczną strukturę zasobu, gdy opis biblioteczny bazuje na (w zasadzie) jednopoziomowym charakterze księgozbiorów bibliotecznych – opisy te rozmywiają się (są różne) na poziomie głębi informacyjnej.

Autor porusza wiele problemów związanych z tym tematem w ujęciu historycznym, od języków informacyjno-wyszukiwawczych, poprzez poziomy opisu w standardach i metodykę opisu na poziomie dokumentu. Bardzo dużo miejsca poświęca omówieniu polskiego FOPAR-u, porównuje go z wprowadzonym później standardem międzynarodowym ISAD(G), podobnie czyni w przypadku standardów haseł wzorcowych, kończąc wspomnieniem o (jak sam pisze byciu jedynie registraturalnym) najnowszym polskim standardzie, nazwanym narodowym – NOMA. Jak można wnioskować po przeczytaniu niniejszego artykułu, w dyskursie archiwistycznym dotyczącym standardów wciąż odwołujemy się do tego, który powstał ponad dwadzieścia lat temu, chociaż nie przyjął się w praktyce. Obecny, już bardzo zaawansowany polski system informacji archiwalnej opiera się na standardach międzynarodowych, dlatego nasuwa się pytanie, dlaczego nie spoglądać w przyszłość? Czy jest dalszy sens omawiania bytów, które w praktyce nie są stosowane?

Bohdan Ryszewski jest autorem kolejnego tekstu pt. *Metodyka opisu archiwalnego w archiwalnych systemach informatycznych*. W pierwszych zdaniach autor uzasadnia tytuł artykułu – opis archiwalny musi być rozpatrywany w szerszym kontekście opracowania zasobu archiwalnego i właśnie całościowe ujęcie opracowania jest tu właściwym tematem. Autor w oparciu o swoje wieloletnie doświadczenie uzasadnia istotność podejmowanych w tym zakresie badań. Wskazuje na dwa główne problemy. Po pierwsze, akcentuje jak ważny jest opis zasobu archiwalnego na każdym możliwym poziomie i z tym twierdzeniem autora nie można się nie zgodzić. Jednak w dalszej części artykułu po raz kolejny analizuje wyodrębnione przez swój zespół badawczy w latach dziewięćdziesiątych dzieł poziomów opisu, które stanowiły podwalinę standardu FOPAR, który w praktyce polskiej nie jest stosowany. Autor opiera się na ustaleniach zawartych we własnej książce

z roku 1994², chociaż jak sam wspomina kilka akapitów wcześniej: „Zarówno książka, jak i artykuły serii *Komputeryzacja archiwów*, zajmowały się problemami wstępnymi dla komputeryzacji archiwów i ich dorobek dla archiwistyki praktycznej w szczególności uważam za wstępny”³. Dlatego może dziwić fakt powracania wciąż do ustaleń, czy standardów, które nie zostały i tym bardziej obecnie mogą nie zostać zaadoptowane przez archiwa polskie.

Kolejnym problemem związanym z komputeryzacją archiwów jest według autora potrzeba adaptacji do metodyki opracowania założeń informatologów, w tym przyjęcia nowych terminów. I tu Ryszewski proponuje wprowadzenie pojęcia *całości archiwalnej*, co uzasadnia następująco: „Unikajmy nazwy zespół archiwalny na tym etapie, ponieważ zbyt wcześnie przesądza się w ten sposób podjęcie decyzji o tzw. zespołowości. Decyzja ta może bowiem zapaść dopiero po zakończeniu studiów wstępnych”⁴. Następnie wprowadza rozróżnienie tego terminu na: *całości archiwalne*, *całości historycznie narastające* i *całości bez układu*. Wydaje się jednak, że kolejne mnożenie terminologii archiwistycznej nie jest celowe, a konsekwencją mogą być kolejne niejasności i niewłaściwe rozróżnianie poszczególnych terminów (całość a zespół archiwalny). Wprowadzanie nowych terminów z punktu widzenia praktyków może nie mieć znaczenia, bo czy studia wstępne w tzw. archiwistyce tradycyjnej, a komputerowej (termin użyty jedynie do zobrazowania pewnej różnicy) naprawdę się różnią? Czy studia wstępne w wersji „analogowej” nie powinny również prowadzić do poznania struktury zespołu? Przecież w inwentarzu archiwalnym, który opisuje zespół archiwalny na poziomie jednostki też znajdziemy informację o seriach i podseriach wraz z ich charakterystyką.

Kolejnym etapem przedstawionej przez autora koncepcji opracowania zespołu jest, cytując: „wybór poziomu lub poziomów opisu archiwalnego. Może to być wybór z mojej listy (wcześniej omówione w artykule) dziewięciu poziomów, ale także inny, powołany przez archiwistę w związku ze specyfiką opracowywanej całości archiwalnej. Ta sama analiza kancelaryjnej postaci akt powinna wpływać bardzo konkretnie na wybór i przystosowanie standardu opisu wszystkich wybranych poziomów opisu”⁵. Następnie powinno nastąpić ustalenie sposobów przetwarzania i wyszukiwania, co według Ryszewskiego musi odbyć się we współpracy z informatykiem, który bazę danych stworzył i dzięki niemu zostanie dokonany wybór narzędzi informatycznych i języka informacyjno-wyszukiwawczego. Są to bardzo ważne uwagi, jednak wybór tych parametrów w trakcie

² B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994.

³ Tenże, *Metodyka opisu archiwalnego w archiwalnych systemach informatycznych*, [w:] *Problemy archiwalnego opisu informacyjnego* (seria *Symposia Archivistica*, t. IV), red. W. Chorażyczewski, A. Rosa, Warszawa 2017, s. 23.

⁴ Tamże, s. 28.

⁵ Tamże, s. 28–29.

opracowywania danych zasobów jest już podyktowany odgórnie, jest ustalony w ramach obecnie funkcjonującego systemu informacji archiwalnej. I właśnie tę kwestię nowe ujęcie metodyki opracowania zasobu archiwalnego powinno poruszać.

Kolejny artykuł pt. *Języki informacyjno-wyszukiawcze jako podstawa budowania charakterystyk wyszukiwawczych całości archiwalnych* jest autorstwa Agnieszki Rosy. Tekst ten jest syntezą informacji dotyczących omawianego tematu. Autorka omówiła szczegółowo wszystkie rodzaje języków, które mogą być stosowane w systemach informacyjnych archiwów. Choć pisze o nich w kontekście stosowania w archiwach, to – co istotne – autorzy, których cytuje się w przeważającej części informatologami. Niniejszy artykuł jest niejako zebraniem w całość informacji, jakie o językach informacyjno-wyszukiawczych można było w literaturze archiwistycznej dotąd odnaleźć – porządkuje naszą dotychczasową wiedzę – może być wykorzystywany przez studentów, którzy temat ten poznają, a na pewno będzie stanowić obiekt cytowań dla badaczy zajmujących się tą tematyką.

Jerzy Bednarek jest autorem tekstu pt. *Archiwalny System Informacyjny Instytutu Pamięci Narodowej – struktura i funkcjonowanie*. Bednarek przedstawia model tego systemu w ramach funkcjonowania Instytutu Pamięci Narodowej. Co istotne, w artykule omawia nie tylko elementy systemu, tj.: zbiór źródeł pierwotnych; zbiór źródeł zgromadzonych; pomoce archiwalne; zbiór źródeł wtórnych i użytkownicy, ale również procesy informacyjne, jakie między tymi elementami zachodzą. Omawiane procesy to: gromadzenie zasobu; opracowywanie zasobu; digitalizacja zasobu; informowanie o zasobie; wyszukiwanie informacji o zasobie oraz udostępnianie zasobu. Artykuł ten jest przykładem badania metodą analizy systemowej. Niewątpliwą wartością tekstu jest dokonanie syntetycznej charakterystyki systemu wraz ze wskazaniem problemów i „słabych stron” poszczególnych elementów i procesów zachodzących w nim.

System informatyczny, służący opisowi zasobu Instytutu Pamięci Narodowej został omówiony przez Rafała Leśkiewicza w artykule pt. *Problemy opisu archiwaliów w systemie „Cyfrowe Archiwum” Instytutu Pamięci Narodowej*. Autor scharakteryzował pokrótce zasób, co stanowiło punkt wyjścia do omówienia, a także wytłumaczenia przyjęcia takich, a nie innych rozwiązań przy wprowadzeniu systemu „Cyfrowe Archiwum”.

Kolejny artykuł pt. *Typowe i specyficzne formy opisu zasobu Instytutu Pamięci Narodowej* został napisany przez Pawła Perzynę. Uzasadniając swój wybór autor przedstawia bliżej (artykuł okraszony jest wieloma *printscreenami*) opis w „Cyfrowym Archiwum”. Zaznacza przy tym, że chociaż jest to opis wielopoziomowy, mający docelowo charakteryzować zasób na poziomie: zespołu, podzespołu, serii, podserii, jednostki archiwalnej i dokumentu, to jednak osią systemu jest opis jednostki archiwalnej i temu właśnie elementowi poświęca większość tekstu. Dzięki szczegółowemu omówieniu poziomów opisu wraz z przykładami możemy artykuł ten traktować jako podręcznik – zbiór wskazówek jak z systemu „Cyfrowe Archiwum” korzystać.

Sławomir Filipowicz jest autorem artykułu pt. *Standardy opisu archiwalnego w praktyce polskich archiwów państwowych*. Tekst ten stanowi rys historyczny związany z komputeryzacją archiwów i powstawaniem baz danych, a także stopniową standaryzacją opisów w systemach informacyjnych. Filipowicz jednak jest sceptyczny w tym zakresie, jak pisze: „... tak ukształtowany ... system informacji jest zgodny ze standardami MRA, na dowód czego dokonywano zestawień zgodności pól w bazach danych i elementach dokumentacji ewidencyjnej z ISAD(G) i ewentualnie pozostałymi standardami MRA. O ile można było uznać to za – do pewnego stopnia – uzasadnione w początkowym okresie komputeryzacji i zainteresowania standaryzacją, o tyle w późniejszym czasie świadczyło o niewystarczającym zrozumieniu dla podstawowych zasad tych standardów w ich dojrzałej postaci. Istotą standardów MRA jest nie tyle zestaw określonych pól, lecz przede wszystkim analityczne podejście do struktury zespołu, reguły opisu wielopoziomowego i opis powiązań między elementami struktury różnych zespołów”⁶. Cytat ten dotyczył okresu scalania ze sobą baz danych (m.in. IZA, KITA, MAPY). Dalej autor wytyka kolejne błędy, które miały wpływ na komputerowy system informacji archiwalnej w tamtym okresie, są to m.in.: nastawienie na ewidencjonowanie zasobu kosztem informacyjności, przerost funkcji wewnętrznych, formalnych, niedostatek kierowania się potrzebami informacyjnymi, utrwalenie systemu hybrydowego – papierowo-informacyjnego, powtarzalność danych w kilku polach.

Kolejny opisywany przez autora etap rozpoczyna się wraz z rodzeniem się Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej – ZoSIA, czyli etapem integracji danych. I tu Filipowicz wskazuje, że pomimo niewątpliwego postępu technicznego, ZoSIA jednak powieliła wiele błędów swoich poprzedników (SEZAM, IZA) odnośnie dostosowania do standardów międzynarodowych opisu archiwaliów. Następnie autor opisuje inne projekty i systemy bazujące na rozwiązaniach międzynarodowych, które mogą stanowić przykład dobrych praktyk w radzeniu sobie z implementacją standardów. Kończącym punktem artykułu jest informacja dotycząca NOMA – „Normy opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych” – okoliczności jej powstania oraz jak na jej powstanie zareagowało środowisko archiwistów. W tekście tym autor wskazuje błędy jakie w trakcie wprowadzania i dojrzewiania do kolejnych standardów środowisko archiwistów popełniło. Uważa, że wciąż nie rozstrzygnięto kluczowych spraw, jak np. zakres standardu opisu materiałów archiwalnych.

Wyszukiwanie w Zintegrowanym Systemie Informacji Archiwalnej (ZoSIA) – wnioski dla modyfikacji opisu archiwalnego to tekst autorstwa Anny Żeglińskiej. W artykule tym Żeglińska przeprowadza bardzo wnikliwą analizę budowy i funkcjonowania systemu

⁶ S. Filipowicz, *Standardy opisu archiwalnego w praktyce polskich archiwów państwowych*, [w:] *Problemy archiwalnego opisu*, s. 99.

ZoSIA na podstawie przeprowadzonych poszukiwań w serwisie szukajwarchiwach.pl. Autorka podając liczne, praktyczne przykłady wyszukiwań na kolejnych poziomach opisu zasobu wskazuje błędy, które mogą powodować spadek efektywności wyszukiwawczej systemu. Bardzo trafnie postawiła się w pozycji użytkownika i posiadając wiedzę dwóch stron (archiwista-użytkownik) wskazała słabe strony i co ważne przedstawiła własne propozycje modyfikacji systemu – od stworzenia słownika terminologicznego dla odwiedzających serwis, poprzez modyfikację samych poziomów opisu wraz z poszczególnymi polami, poprzez zmianę możliwości przeszukiwawczych.

Artykuł Katarzyny Kubickiej pt. *Wykorzystanie standardów opisu archiwalnego do opracowania zasobu w archiwach niemieckich* otwiera część tomu, dotyczącą przykładów systemów informacji archiwalnej w innych instytucjach niż archiwa państwowe oraz archiwa IPN-u. Autorka wskazała z jakimi problemami obecnie boryka się niemiecka archiwistyka w tym zakresie. Podała przykład opisu na podstawie wytycznych do opisu akt spraw od XIX do XXI w., które sporządzone zostały przez Archiwum Krajowe w Saarbrücken. Artykuł ten obrazuje, na przykładzie innego kraju, że problemy z jakimi stykają się w tym momencie polskie archiwa nie są jednostkowe. Kubicka wskazuje na problem z ujednoczeniem standardu, bazowaniu nie tylko na ISAD(G), ale też wytycznych wcześniejszych odnoszących się do standaryzacji zasobu niemieckiego, różnorodności baz danych, a także dążeniu do stworzenia ogólnokrajowych serwisów.

Roman Majka przedstawił omawianą tematykę z perspektywy archiwów kościelnych w artykule pt. *Specyficzne elementy wyszukiwawcze w zasobie archiwów zakonnych*. W tekście tym brakuje jednak położenia akcentu na właśnie specyficzne elementy opisu – pola opisu, które wyróżniają się na tle metodyki opracowania w archiwach państwowych. Autor w oparciu o przeprowadzoną przez siebie analizę artykułów zamieszczonych w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, a traktujących o pomocach archiwalnych w danych archiwach, opisuje jak one wyglądają (z jakich pól się składają). I tak Majka zapowiada analizę poszczególnych pomocy w konfrontacji z „informacyjnością” inwentarza kartkowego. W rzeczywistości nie jest to analiza, a jedynie wymienienie poszczególnych pomocy, wypunktowanie jakie pola opisu się w nich znajdują, a jakie nie w odniesieniu do inwentarza kartkowego.

Ostatni tekst niniejszego tomu autorstwa Anny Waneckiej dotyczy archiwów norweskich i nosi tytuł *Metodyka opisu w standardzie Noark*. Wanecka przybliży norweski standard opisu archiwalnego ze szczególnym zaakcentowaniem jego użyteczności w kontekście postępowania z dokumentem elektronicznym. Artykuł jest raczej przedstawieniem samego standardu, bez ujęcia problemowego.

Autorzy niniejszego tomu zgodnie z jego tytułem mieli wskazać problemy archiwalnego opisu informacyjnego. Czy problemy te zostały przedstawione i czy została podjęta próba znalezienia ich rozwiązania? Tak jak we wstępie zostało wskazane tom ten wyróżnia się tym, że oprócz spojrzenia archiwistycznego, autorzy dostrzegają też

informatologię i terminologią zaczerpniętą z tej nauki się posługują, a także proponują rozwiązania przez nią przyjęte. Na plan pierwszy omawianego tematu wysuwa się kwestia standaryzacji opisu archiwalnego, czyli problem, który omawiany był już w ramach jednego z poprzednich sympozjów. Można odnieść wrażenie, że wciąż środowisko waha się między standardem polskim powstałym w latach dziewięćdziesiątych, a standardem międzynarodowym, na którym bazują twórcy krajowej aplikacji służącej opracowaniu zasobu już nie tylko archiwów państwowych – ZoSIA. Jednak nasuwa się pytanie czy wątpliwości te targają jedynie teoretykami czy praktykami również?

Monika Cołbecka

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

monika.colbecka@wp.pl

ORCID ID: 0000-0002-6494-2115

■ Bibliografia

- Bednarek, Jerzy and Paweł Perzyna, ed. *Standaryzacja opisu archiwalnego*. Warszawa – Łódź: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2016.
- Filipowicz, Sławomir. „Standardy opisu archiwalnego w praktyce polskich archiwów państwowych”. In *Problemy archiwalnego opisu informacyjnego*, editet by Waldemar Chorążyczewski and Agnieszka Rosa, 95–106. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2017.
- Leśkiewicz, Rafał and Anna Żeglińska, ed. *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2016.
- Leśkiewicz, Rafał and Anna Żeglińska, ed. *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2015.
- Ryszewski, Bohdan. „Metodyka opisu archiwalnego w archiwalnych systemach informatycznych.” In *Problemy archiwalnego opisu informacyjnego*, editet by Waldemar Chorążyczewski and Agnieszka Rosa, 23–29. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2017.
- Ryszewski, Bohdan. *Problemy komputeryzacji archiwów*. Toruń: Wydawnictwo UMK, 1994.

